

3-КАЗУС

Ҳуқуқ нормалари уларда мустаҳкамланган қоидаларнинг характерига қараб ҳуқуқ ва ваколат берувчи, мажбурият юқловчи ва тақиқловчи (ман қилувчи) нормаларга ажратилади. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида қуйидаги нормалар ўз ифодасини топган:

1) Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 29-моддасида “Ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқига эга...”;

2) Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 51-моддасида “Фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашга мажбурдирлар”;

3) Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 58-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган “...Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятига аралашишига, шунингдек жамоат бирлашмаларининг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятига аралашишига йўл қўйилмайди”.

Ваколат берувчи, мажбурият юқловчи ва тақиқловчи нормаларнинг бир-биридан фарқли жиҳатларини изоҳлаш орқали келтирилган нормалар ҳуқуқ нормасининг қай турига киришини атрофлича муҳокама қилинг.

ШАРҲ

Ушбу казусни таҳлил қилишда ҳуқуқ нормаси ўзи нима эканлигини аниқлаштириб олишимиз керак. “Норма” сўзи лотинча сўздан олинган бўлиб, “қоида”, “наъмуна” деган маъноларни англатади.

“Ҳуқуқ нормаси - давлат томонидан ўрнатиладиган ёки маъқулладиган, муайян шаклда ифодаланадиган, ижтимоий муносабатларни тартибга солишга қаратилган умуммажбурий хулқ-атвор қоидаси ҳисобланади”¹.

Ижтимоий ҳодиса сифатида ҳуқуқнинг асосий муҳим қисмидир яъни бутун ҳуқуқ тизимининг бош тушунчаси деб номласак хато бўлмайди.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ҳуқуқ нормалари уларда мустаҳкамланган қоидаларнинг характериға қараб турларға бўлинади. Мустақил давлатчиликнинг асосий белгиси ҳисобланадиган Конституция аввало миллатнинг юзи, халқнинг эрки ифодаси, жамият тараққиётининг асоси ҳисобланади. Демократик жамиятни барпо этиш мақсадида 1992 йил 8-декабрь куни қабул қилинган Конституциямизнинг ғояси, асосий принцип ва қоидалари умумэътироф этилган халқаро талаблар билан бирга халқимизнинг минг йиллар давомида шаклланиб келган қадриятларини ҳам ўзида акс этган.

Асосий қомусимизда ҳуқуқ нормаларида мустаҳкамланган қоидаларнинг характериға қараб ҳуқуқ ва ваколат берувчи 29-моддасида² “Ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқиға эға. Ҳар ким ўзи истаган ахборотни излаш, олиш ва уни тарқатиш ҳуқуқиға эға, амалдаги конституциявий тузумға қарши қаратилган ахборот ва қонун билан белгиланган бошқа чеклашлар бундан мустаснодир. Фикр юритиш ва уни ифодалаш эркинлиги фақат давлат сири ва бошқа сирларға тааллуқли бўлган тақдирдағина қонун билан чекланиши мумкин.

---

¹ Давлат ва ҳуқуқ назарияси дарслик, Тошкент 2018 йил 107-бет.

² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, № 03/19/563/3685; 09.02.2021 г., № 03/21/670/0089, 09.02.2021 г., № 03/21/671/0093.

Демократик жамиятда ҳар ким ўз эътиқодига асосланган ҳолда, жамият, давлат ҳаёти ва ижтимоий-сиёсий муаммоларга доир фикр ва мулоҳазаларини эркин баён қилиш ҳуқуқига эга. Ҳар ким маълум ҳодиса ва ҳужжатларга ўзининг шахсий баҳосини бериши, ҳокимият ва бошқарув муассасалари, оддий фуқаролар ва мансабдор шахсларнинг фаолиятидаги камчиликларни ва етишмовчиликларни танқид қилиш ҳуқуқига эга. Фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги, барча маълумотларни кидириш, олиш ва тарқатиш ҳуқуқи фуқароларга давлат идоралари, жамоат бирлашмалари, корхона ва ташкилот ҳамда муассасаларга таклиф ва ариза ёқиши билан мурожаат қилиш орқали жамоат ва давлат фаолиятини бошқаришда фаол қатнашиш имконини беради. Фикрлаш эркинлиги – бу сўз эркинлиги орқали амалга ошириладиган ва ўз фикрини эркин сўзлаш ҳамда шу фикрларни бошқа шахсларнинг эътиборига ҳавола қилиш ҳисобланади.

Сўз эркинлиги эса инсоннинг асосий шахсий ва фуқароларнинг сиёсий ҳуқуқларидан бири ҳисобланиб, ҳозирги даврда аксарият мамлакатларда «ахборот эркинлиги» деб аталадиган умумий ҳуқуқнинг таркибий қисми. Ўз фикрини оммавий тарзда баён этиш имкониятини билдиради. Сўз эркинлигига демократия кўринишларидан бири сифатида қаралади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси бўйича ҳар ким ўзи истаган ахборотни излаш, олиш ва уни тарқатиш ҳуқуқига ҳам эга. Бироқ амалдаги Конституциявий тузумга қарши қаратилган ахборот ва қонун билан белгиланган бошқа чеклашлар бундан мустаснодир. Фикр юритиш ва уни ифодалаш эркинлиги фақат давлат сири ва бошқа сирларга тааллуқли бўлган тақдирдагина қонун билан чекланиши мумкинлиги Конституцияда ўз ифодасини топган.

Ўзбекистон Республикасининг «Давлат сирларини сақлаш тўғрисида»ги қонунида давлат сирлари тоифалари аниқланган ва улар ҳақидаги маълумотларни олиш ва тарқатиш чегараланган. Демократик мамлакатларда оммавий ахборот воситаларининг фаолияти сўз эркинлигига асосланган.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ҳам алоҳида моддада ана шу қоида алоҳида таъкидлаб ўтилган. Унга кўра, «оммавий ахборот воситалари эркиндир ва қонунга мувофиқ ишлайди, цензурага йўл қўйилмайди» (67-модда). Фуқаролар оммавий ахборот воситаларида жумладан, телевидения ва радио, матбуотда ўз фикрларини эркин баён қилиши, сўзлаши мумкин. Эркин фуқаролик жамиятининг қонунчилик ва суд амалиёти сўз эркинлиги суиистеъмол қилинишининг олдини олиш мақсадида унга нисбатан муайян чеклашлар тизимини ишлаб чиққан. Хусусан, жаҳоннинг кўпчилиқ давлатларида сўз эркинлигидан қонуний давлат ҳокимиятини зурлик билан ағдариш, давлат сири ва қонун билан муҳофаза қилинадиган бошқа сирни ошкор қилиш, жиноятлар содир этишга ундаш, миллий, ирқий, диний ва бошқа адоватни келтириб чиқариш, бошқа шахсларни ҳақоратлаш ва тухмат қилиш, жамоат ахлоқи ва одобилани бузиш мақсадида фойдаланиш ман қилинади. Бу ҳақда қонунчиликда тегишли юридик жавобгарлик белгиланади. Фавқулодда режим ва ҳарбий ҳолат амал қилаётган даврда сўз эркинлигини чеклашлар ортиши мумкин.

Ўзбекистонда сўз эркинлигига оид қуйидаги қонунлар ишлаб чиқилган: «Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида» (1997), «Оммавий ахборот воситалари тўғрисида» (1997), «Журналистлик фаолиятини ҳимоя қилиш тўғрисида» (1997), «Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида» (1996), «Ноширлик фаолияти тўғрисида» (1996), «Реклама тўғрисида» (1998), «Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари тўғрисида» (2002). Ушбу қонунларнинг асосий мақсади Ўзбекистонда сўз эркинлигини таъминлаш кафолатларига, ҳар кимнинг ахборотни эркин ва монеликсиз излаш, олиш, текшириш, тарқатиш, фойдаланиш ва сақлаш ҳуқуқларини рўёбга чиқаришга қаратилгандир.

Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида”ги қонуни³, 3-моддасида (Ахборот олиш кафолатлари)

---

³ Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида”ги қонуни, Тошкент ш., 1997 йил 24 апрель, 400-I-сон, 2015 й., 52-сон, 645-модда.

хар бир фуқаронинг ахборот олиш ҳуқуқи кафолатланиши ва ҳар кимнинг ахборотни излаш, олиш, тадқиқ этиш, узатиш ва тарқатиш ҳуқуқи давлат томонидан ҳимоя қилиниши, шунингдек, ахборот олишга доир сўров ҳақидаги ҳар ким ахборот олишни сўраб бевосита ўзи ёхуд қонуний вакиллари орқали мурожаат этиш ҳуқуқига эгаллиги белгилаб қўйилган.

Ушбу қонуннинг Ахборот олишни таъминлаш ҳақидаги 7-моддасига кўра Давлат органлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, жамоат бирлашмалари, корхоналар, муассасалар, ташкилотлар ва мансабдор шахслар ҳар кимга ўзининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига дахлдор бўлган қонун ҳужжатлари билан, шунингдек ҳужжатлар, қарорлар ва бошқа материаллар билан танишиб чиқиш имкониятини яратиб беришга мажбурдир. Ахборот олиш имконияти қонун ҳужжатларини ва тегишли материалларни эълон қилиш ва тарқатиш йўли билан таъминланади.

**Энди ҳуқуқ нормалари уларда мустаҳкамланган қоидаларнинг
характерига қараб мажбурият юқловчи сифатида Конституциянинг 51-
моддаси орқали кўриб чиқамиз.**

Фуқаролар қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлашга мажбурдирлар.

Фуқароларнинг конституциявий бурчларидан бири уларнинг қонун билан белгиланган солиқлар ва маҳаллий йиғимларни тўлаш мажбуриятидир⁴. Солиқлар деганда, муайян миқдорда ундириладиган, мунтазам, қайтариб берилмайдиган ва беғараз хусусиятга эга бўлган, бюджетга йўналтирилган мажбурий пул тўловлари тушунилади. Бошқа мажбурий тўловлар деганда Солиқ кодексида белгиланган давлат мақсадли жамғармаларига мажбурий пул тўловлари, божхона тўловлари, шунингдек ваколатли органлар ҳамда мансабдор шахслар томонидан юридик аҳамиятга молиқ ҳаракатларни тўловчиларга нисбатан амалга ошириш учун, шу жумладан муайян ҳуқуқларни ёки лицензиялар ва бошқа рухсат берувчи

---

⁴ Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига шарҳ. Муаллифлар жамоаси. Масъул муҳаррир: Хусанов Азад Тиллабоевич, юридик фанлари доктори, профессор -Т.: ТДЮИ нашриёти, 2012. 649 бет

хужжатларни бериш учун тўланиши лозим бўлган йиғимлар, давлат божи тушунилади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлигининг маълумотларига қараганда, давлат бюджети даромадларининг асосий қисмини солиқлар ва мажбурий тўловлар ташкил этади. Солиқларни давлатнинг қон томирларига ўхшатиш мумкин. Одамзоднинг яшаши учун қон томирлари нақадар муҳим бўлса, солиқларнинг ҳам давлат бюджети учун аҳамияти шунчалик муҳимдир. Солиқлар Ўзбекистон Республикаси қонунчилиги ва давлат ҳокимиятининг маҳаллий органлари томонидан белгиланган, ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишига хизмат қилувчи йиғимлардир.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг Солиқ Кодексининг⁵ 1-моддасига мувофиқ ушбу Кодекс солиқлар ва йиғимларни белгилаш, жорий этиш ва бекор қилишга, ҳисоблаб чиқариш ҳамда тўлашга доир муносабатларни, шунингдек солиқ мажбуриятларини бажариш билан боғлиқ муносабатларни тартибга солади.

Солиқ солиш принциплари сифатида 7-моддасида:

Солиқ солиш мажбурийлик, аниқлик ва солиқ органларининг солиқ тўловчилар билан ҳамкорлиги, адолатлилик, солиқ тизимининг ягоналиги, ошқоралик ва солиқ тўловчининг ҳақлиги презумпцияси принципларига асосланади. Мажбурийлик принципи-ҳар бир шахс ушбу Кодексида белгиланган солиқлар ва унда назарда тутилган йиғимларни тўлаши шарт.

Ҳеч кимга солиқлар ва йиғимларнинг барча аломатларига эга бўлган, бироқ ушбу Кодексида назарда тутилмаган ёхуд унинг нормалари бузилган ҳолда белгиланган солиқлар ва йиғимларни тўлаш мажбурияти юклатилиши мумкин эмас. Солиқ деганда ушбу Кодексида белгиланган, Ўзбекистон Республикасининг Давлат бюджетига ёки давлат мақсадли жамғармасига (бундан буён матнда бюджет тизими деб юритилади) тўланадиган мажбурий бегараз тўлов тушунилади.

---

⁵ Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси, Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 31.12.2020 й., 03/20/659/1681-сон.

Йиғим деганда бюджет тизимига ушбу Кодексда ёки бошқа қонун ҳужжатларида белгиланган мажбурий тўлов тушунилади, бу йиғимнинг тўланиши уни тўловчи шахсга нисбатан ваколатли орган ёки унинг мансабдор шахси томонидан юридик аҳамиятга эга ҳаракатларни амалга ошириш, шу жумладан унга муайян ҳуқуқларни ёхуд рухсат этувчи ҳужжатларни бериш шартларидан бири бўлади.

Шахсининг зиммасига суд тартибида юклатилган жарималар ва бошқа тўловлар, шунингдек қонунда белгиланган ҳолларда мол-мулкни мусодара қилиш ҳамда бошқача тарзда олиб қўйиш солиқлар ёки йиғимлар жумласига кирмайди.

Ушбу Кодексга мувофиқ солиқ солиш объекти деб эътироф этиладиган кўчмас мулкка эга бўлган чет эл юридик шахслари ушбу моддада назарда тутилган мажбуриятлардан ташқари, кўчмас мулк объекти турган жойдаги солиқ органига ушбу чет эл юридик шахсининг иштирокчилари тўғрисидаги маълумотларни ушбу Кодексда назарда тутилган ҳолларда ва тартибда хабар қилиши шарт. Юридик шахс ташкил этмаган ҳолдаги чет эл тузилмалари кўрсатилган ҳолатларда ўз муассислари, бенефициарлари ва бошқарувчилари ҳақидаги маълумотларни хабар қилиши керак. Чет эл юридик шахсида (юридик шахс ташкил этмаган ҳолдаги чет эл тузилмасида) ушбу қисмда кўрсатилган бир нечта мол-мулк объекти мавжуд бўлган тақдирда, ушбу шахс танловига кўра, хабар мол-мулк объектларининг бири турган ердаги солиқ органига тақдим этилади.

Бугунги кунга келиб солиқ ва маҳаллий йиғимларни қўшилган қиймат солиғи, юридик шахслар фойда солиғи, тирожат банклари учун фойда солиғи, кичик корхона ва микрофирмалар учун ягона солиқ тўлови, гастроль-концерт фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи лицензияси мавжуд юридик ва жисмоний шахсларни жалб қилган ҳолда, оммавий тадбирларни ташкиллаштиришдан даромад олувчи кичик корхона ва микрофирмалар учун ягона солиқ тўлови, лотореяларни ташкил қилиш бўйича фаолиятни амалга оширадиган юридик шахслар учун ягона солиқ тўлови, юридик шахслар

молмулк солиғи, жисмоний шахслар мол-мулк солиғи, қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчилари учун ягона ер солиғи, жисмоний шахслардан транспорт солиғи, алкоголь маҳсулотлар билан чакана савдо қилгани учун йиғим ва қимматбаҳо метал ва қимматбаҳо тошлар билан чакана савдо қилгани учун йиғимлар жами 12та тури мавжуд.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 24 декабрдаги қарорига асосан жисмоний шахслардан олинадиган даромад солиғининг янги ставкалари белгиланди. Бунга кўра энг кам иш ҳақининг беш бараваригача миқдорда даромад суммасининг 10 фоизи, энг кам иш ҳақининг беш баробаридан ўн баробаригача 16 фоизни ва энг кам иш ҳақининг ўн баробари ва ундан ортиқ миқдорида 22 фоиз миқдорида белгиланди. Солиқ ва йиғимларни ундириш давлат идоралари - Ўзбекистон Давлат солиқ қўмитаси, Молия вазирлиги органлари томонидан, шунингдек, фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш идоралари томонидан амалга оширилади.

Солиқларни ўз вақтида тўламаган, тўлашдан бўйин товлаган, даромадини яширган ва солиқ тўғрисидаги қонунларни бузган шахслар учун молиявий (жарима тўлаш, яширган ёки камайтириб кўрсатган даромадни ундириш), маъмурий (жарима тўлаш) ва қонунда кўрсатилган ҳолларда жиноий жавобгарлик ҳам белгиланган.

ҳуқуқ нормалари уларда мустаҳкамланган қоидаларнинг характерига қараб таққиловчи (ман қилувчи) норма сифатида Конституциянинг 58-моддаси орқали кўриб чиқамиз.

Давлат органлари ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятига аралашшига, шунингдек жамоат бирлашмаларининг давлат органлари ва мансабдор шахслар фаолиятига аралашшига йўл қўйилмайди.

Жамоат бирлашмари деганда бу фуқароларнинг қонунда белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилган бирлашмаларига айтилади. Буларга мисол келтирсак қасаба уюшмалари, сиёсий партиялар, олимлар кенгаши, фахрийлар ва ёшлар ташкилотлари, нодавлат ва нотижорат ташкилотлар қабила қиради.

Улар асосан демократия ва ҳуқуқий давлатнинг таркибий қисми бўлиб, инсонларнинг фуқаролик, ижтимоий ва маданий соҳалардаги ҳуқуқлари ҳамда эркинликларини амалга ошириш ва ҳимоя қилиш, аҳоли саломатлигини сақлаш хайрия ишларида қатнашиш, фуқароларни ватанпарварлик руҳида тайёрлаш мақсадида тузилади.

1991 йил 15 февраль куни қабул қилинган “Ўзбекистон Республикаси жамоат бирлашмалари тўғрисидаги”⁶ қонуннинг 8-моддасида Жамоат бирлашмалари камида ўн нафар фуқаронинг ташаббуси билан тузилади. Жамоат бирлашмасини тузиш ташаббускорлари таъсис сўездани (конференциясини) ёки умумий йиғилишини чақирадилар, унда устав қабул қилинади ва раҳбар идоралар тузилади.

Давлат жамоат бирлашмалари шаклланишининг ички таркиби ва фаолияти масалаларида мустақиллигини конституцион эътироф этиб, фақатгина уларнинг ташкил этиш тартиби, меҳнат қилиш шароити, давлат органлари билан ўзаро муносабатларини ҳуқуқий тартибга солади. Давлат ва мансабдор шахсларнинг жамоат бирлашмалари фаолиятига аралашувига конституцион тақиқ қўйилган. Бундан асосий мақсад, фуқаролик жамиятининг асосий элементлари саналмиш жамоат бирлашмалари фаолиятини кучайтиришдир. Қонунда белгиланган ҳолатлардагина жамоат бирлашмалари тегишли давлат органларига ўз фаолиятлари тўғрисида маълумот тақдим этиб туришади. Молия идоралари жамоат бирлашмаларини маблағ билан тامينлаш ва улар даромадларининг манбаларини, улар олган маблағ миқдорини ва солиқлар тўғрисидаги қонунларга мувофиқ солиқ тўланишини назорат қилиб боради. Жамоат бирлашмаларининг қонунларни бажаришини прокуратура идоралари назорат қилиб боради.

Жамоат бирлашмаси уставини рўйхатга олган Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ва унинг жойлардаги идоралари жамоат бирлашмаси фаолиятининг мақсадларига тааллуқли устав қоидаларига риоя

---

⁶ Ўзбекистон Республикаси “Жамоат бирлашмалари тўғрисида”ги Қонуни ЎРҚ-223-ХП-сон 15.02.1991 йил 8-модда.

этилишини назорат қилади (Жамоат бирлашмалари тўғрисидаги Қонуни 20-модда).

Ўзбекистон Республикаси Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги қонуннинг⁷ мақсади нодавлат нотижорат ташкилотларининг, шунингдек халқаро нодавлат нотижорат ташкилотларининг, халқаро ҳамда чет эл нодавлат нотижорат ташкилотлари ваколатхоналари ва филиалларининг Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги фаолияти билан боғлиқ муносабатларни тартибга солишдан иборат.

Нодавлат нотижорат ташкилоти - жисмоний ва юридик шахслар томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилган, даромад (фойда) олишни ўз фаолиятининг асосий мақсади қилиб олмаган ҳамда олинган даромадларни ўз қатнашчилари (аъзолари) ўртасида тақсимламайдиган ўзини ўзи бошқариш ташкилотидир(2-модда).

Нодавлат нотижорат ташкилоти жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини, бошқа демократик қадриятларни ҳимоя қилиш, ижтимоий, маданий ва маърифий мақсадларга эришиш, маънавий ва бошқа номоддий эҳтиёжларни қондириш, хайрия фаолиятини амалга ошириш учун ҳамда бошқа ижтимоий фойдали мақсадларда тузилади.

Нодавлат нотижорат ташкилотларининг давлат органлари билан ўзаро муносабатлари(4-модда). Давлат нодавлат нотижорат ташкилотларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига риоя этилишини таъминлайди, уларга ижтимоий ҳаётда иштирок этиш учун тенг ҳуқуқий имкониятлар яратиб беради.

Нодавлат нотижорат ташкилотларининг алоҳида ижтимоий фойдали дастурларига давлат кўмак кўрсатиши мумкин. Давлат органлари ҳамда улар мансабдор шахсларининг нодавлат нотижорат ташкилоти фаолиятига аралашишига, худди шунингдек нодавлат нотижорат ташкилотининг давлат

---

⁷ Ўзбекистон Республикаси «Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисидаги Қонун, Тошкент ш., 1999 йил 14 апрель, 763-I-сон, Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 11.09.2019 й., 03/19/566/3734-сон

органлари ҳамда улар мансабдор шахсларининг фаолиятига аралашишига йўл қўйилмайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.
2. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига шарҳ.
3. Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси.
4. Ўзбекистон Республикаси “Жамоат бирлашмалари тўғрисида”ги Қонуни
5. Ўзбекистон Республикаси *«Нодавлат нотижорат ташкилотлари тўғрисида»ги Қонун.*
6. Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида”ги қонуни
7. Давлат ва ҳуқуқ назарияси дарслик, Тошкент 2018 йил.
8. Интернет манбаа: lex.uz.